

Цэнзурны кантроль тэлебачання БССР

Аляксандр ГУЖАЛОЎСКИ,
доктар гістарычных
навуц, дацэнт

Цэнзура ў СССР мела татальны характар і можа разглядацца як частка дзяржаўнай палітыкі, грамадскага жыцця і адначасова цалкам самастойны сацыяльны феномен. Існаванне цэнзуры як у вузкім (праца Галоўліта), так і ў шырокім сэнсе – сістэматычная дзейнасць партыйных і дзяржаўных інстытуцый па абмежаванні доступу да інфармацыі можна праілюстраваць прыкладам кантролю, усталяванага ў Савецкім Саюзе над найважнейшым відам электронных СМІ – тэлебачаннем.

1 студзеня 1956 года адбылася першая перадача Мінскага тэлецэнтра на вуліцы Камуністычнай, які падпарадкоўваўся Галоўнаму ўпраўленню радыёінфармацыі Міністэрства культуры БССР. У той дзень першыя беларускія тэлегледачы ўбачылі кіначасопіс «Навіны дня» і мастацкі фільм «Пакаленне пераможцаў». Першапачаткова перадачы выходзілі толькі ў вячэрні час. У суботу вяшчанне пачыналася з традыцыйнага мультфільма ў 18.00. Па нядзелях яго падзялялася на дзённае і вячэрняе, пачыналася ў 14.00 і завяршалася ў 21.00. Усе дыктары размаўлялі па-беларуску [1, с. 32].

Тэхналогія падрыхтоўкі перадач да тэлеэфіру была наступная. Стваральнік перадачы павінен быў загадзя (ад двух тыдняў да двух месяцаў – у залежнасці ад тыпу перадачы) прадставіць у аддзел выпуску мікрафонную папку – надрукаваны на машыныцы падрабязны сцэнарый. Перад эфірам мікрафонную папку трэба было абавязкова зацвердзіць у стыліста, дырэктара праграм, дырэктара студыі і, нарэш-

це, у супрацоўніка цэнзурнага ведамства – Галоўліта БССР. Падобная складаная сістэма на практыцы часта давала збоі, якія павінен быў урэгулёўваць адказны выпускаючы (штосутачна прызначаўся з рэдакцыі выпуску), які адказваў за ўсё, што адбывалася ў эфіры на працягу яго дзяжурства. Ім жа, як правіла, афармляўся канчатковы варыянт тэксту для дыктара. Часта тэксты змяняліся ў апошнюю хвіліну па званку «зверху».

20 лістапада 1958 года выйшла пастанова ЦК КПБ «Аб рабоце Мінскай студыі тэлебачання», дзе адзначаўся шэраг істотных недахопаў у працы студыі (нізкі ўзровень грамадска-палітычных праграм, слабае адлюстраванне рэгіянальных падзей, невысокі мастацкі ўзровень перадач) [2, арк. 17]. Гэта пастанова была падрыхтавана па матэрыялах аддзела прапаганды і агітацыі ЦК, які ўважліва сачыў за зместам перадач Мінскай студыі тэлебачання. Перш за ўсё партыйных функцыянераў цікавілі, канешне, матэрыялы з ідэалагічнай асновай. У адной з падобных перадач, якая прайшла ў эфіры 3 снежня 1963 года і мела назву «Як я стаў атэістам», былы настояцель Пакроўскай царквы, а падчас трансляцыі перадачы фрэзероўшчык Гродзенскага велазавада Бандарук заклікаў веруючых адмовіцца ад Бога. Якасць антырэлігійнай прапаганды не задаволіла партыйных ідэолагаў. «На працягу 25 хвілін герой перадачы манатонна пераказваў прапісныя ісціны, прыводзіў няпэўныя факты, якія наўрад ці ўздзейнічалі на веруючых» – адзначалася ў аналітычнай запісцы інструктара аддзела [3, арк. 20].

Не меншую ўвагу партыйнае кіраўніцтва звяртала на крытыку ў тэлеэфіры. У лістападзе 1963 года ў аддзеле прапаган-

ПРА АЎТАРА

ГУЖАЛОЎСКИ Аляксандр Аляксандравіч.

Нарадзіўся ў 1960 годзе ў Мінску. Скончыў Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя А.М. Горкага (1983), аспірантуру НДІ культуры АН СССР (Масква, 1991).

У 1985–1988 гадах – навуковы супрацоўнік Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны. У 1992–1993 гадах – старшы навуковы супрацоўнік Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі.

З 1993 года працуе ў БДУ, з 2004 года – прафесар кафедры этналогіі, музеялогіі і гісторыі мастацтваў гістарычнага факультэта.

Доктар гістарычных навук (2004), дацэнт (1996).

Аўтар больш як 100 навуковых прац, у тым ліку 4 манаграфій і 4 вучэбных дапаможнікаў (2 – у суаўтарстве).

Сфера навуковых інтарэсаў: гісторыя культуры Беларусі.

ды і агітацыі ЦК КПБ адбылася нарада з удзелам кіраўніцтва Дзяржтэлерадыё, дзе абмяркоўваліся перадачы крытычнага характару. Загадчык аддзела А. Кузьмін узяў пытанне пра мэтазгоднасць крытыкі ў перадачы «Наша пошта». Напрыклад, сюжэт пра цяжкія жыллёвыя ўмовы рабочага-перадавіка Моўчана атрымаў двухсэнсоўнае гучанне і выклікаў у гледачоў адваротную рэакцыю. У перадачы «Народны кантроль» прайшоў сюжэт пра парушэнні правіл супрацьпажарнай бяспекі, дзе карціна за карцінай дэманстраваліся згарэлыя разам з жывёлай калгасныя і саўгасныя фермы. Прычым усё гэта падавалася на фоне лёгкай фрывольнай музыкі [3, арк. 13].

Дадатковы клопат тэлецэнзарам у 1960-я гады даваў так званы «жывы» мантаж, калі рэжысёр перадачы перапыняў словы дыктара ў прамым эфіры патрэбнымі кадрамі з кінафільмаў альбо кадрамі, што перадаваліся перасоўнымі тэлевізійнымі станцыямі. Прамая трансляцыя тэлеперадач выводзіла іх з-пад кантролю папярэдніх цэнзуры, непазбежна стварала непрадказальныя і нават камічныя сітуацыі ў эфіры. Адно з іх апісвае ў сваіх успамінах беларускі паэт і перакладчык В. Тарас: «З нагоды чарговай гадавіны Перамогі, здаецца ў траўні 1959 году, мы, некалькі паэтаў – удзельнікаў вайны, выступалі на Беларускай тэлебачанні. Відэазапісу тады не было, усе перадачы ішлі ў жывым эфіры. І вось прачыталі свае вершы Анатоль Вялюгін, Навум Кісьлік, Антон Бялевіч, я і яшчэ нехта. Дайшла чарга да Прыходзькі (Пятро Прыходзька – беларускі паэт і перакладчык. – А.Г.), і ён, як заўсёды, патэтычна пачаў: “Дзе прайшлі салдаты, Сталіна сыны...”. І тут жа схамянуўся, замахаў, нібыта адхрысціўшыся, рукамі: “Э-э-э, Леніна, Леніна, Леніна сыны!”. Вельмі быў потым засмучаны, нават спалоханы, спытаў у нас пасля перадачы: “Што мне цяпер будзе за Сталіна?”» [4, с. 156].

Выяўленне варожай прапанды

Цяжкім выпрабаваннем для партыйных органаў былі кожныя здымкі, якія праводзіліся ў БССР замежнымі тэлекампаніямі. Дазвол на іх правядзенне даваў аддзел прапанды і агітацыі ЦК, прычым зацвярджаўся не толькі склад здымачнай

▲ Вышкі радыёэбароны каля плошчы Перамогі ў Мінску

групы, але тэрміны і аб'екты здымак. Так было ў маі 1970 года, калі тэлебачанне ГДР рабіла 10-хвілінны рэпартаж з Наваполацка, дзе дазволілі зняць нафтаперапрацоўчы завод, будаўнічы і хімічны камбінаты, наваполацкі філіял Мінскага політэхнічнага інстытута, гарадскі музей і агульны від горада, зрабіць інтэрв'ю з сакратаром камсамольскай арганізацыі. А вось у лістападзе таго ж года здымкі савецка-польскай тэлепраграмы «Партызаны Беларусі» не адбыліся, бо польскі бок не пагадзіўся са сцэнарыем і рэжысурай, якія безальтэрнатыўна прапанавала Агенцтва друку і навін у Маскве [5, арк. 149, 239].

Упершыню ў справаздачах Галоўліта БССР Мінская студыя тэлебачання ўзгадаецца ў красавіку 1961 года, калі цэнзар выразаў 20 м кінаплёнкі з выявай мінскай вышкі радыёэбароны ад варожай прапанды з тэлевізійнай перадачы «Унукі Ільіча» [6, арк. 19].

Неўзабаве пасля ўтварэння ў 1957 годзе Дзяржаўнага камітэта па радыёвяшчанні і тэлебачанні пры Савеце Міністраў БССР, у сувязі з павелічэннем аб'ёму інфармацыі, якая падлягала кантролю, яго абслугоўвалі ўжо два цэнзары Галоўліта БССР. Яны візавалі ўласнымі штампамі ўсе мікрафонныя папкі з тэкстамі тэлеперадач. Без такой візы ні адна перадача не магла быць здадзена для запісу альбо прамога эфіру. «Тэксты цэнзары чыталі, але яны былі не ў стане чыста фізічна прагледзець усё тое, што ішло ў эфір. Калі яны адчувалі па тэкстах, што ў відэаматэрыяле могуць знаходзіцца “аб'екты” іх увагі, дык яны спецыяльна прыходзілі на прагляд», – узгад-

вае тагачасны супрацоўнік Беларускага тэлебачання [7, с. 61].

Цэнзары тлумачылі рэжысёрам, апэратарам, рэдактарам, што 80 % сакрэтнай інфармацыі ворагі здабываюць з адкрытых крыніц, гэта значыць СМІ. Таму патрабавалася быць звышпільнымі. Напрыклад, цэнзар «зарубаў» павольны агульны план дэлегатаў рэгіянальнай партканферэнцыі, тлумачачы гэта тым, што вораг мог падлічыць колькасць дэлегатаў-ваеннаслужачых, а ведаючы квоту іх прадстаўніцтва на такіх сходах, можна было вылічыць колькасць ваеннаслужачых, якія знаходзіліся на партыйным уліку, а ведаючы квоту прыёму ў партыю ва Узброеных Сілах СССР – складзі ўяўленне пра агульную колькасць вайсковага кантынгенту, дыслацыраванага ў дадзеным раёне.

Кіназдымкі з вышыні павінны былі праводзіцца паводле ўзгодненага ў інстанцыях маршруту: нельга было здымаць з пункта, вышэйшага за трэці паверх, і пры гэтым ні ў якім разе не павінна быць бачна лінія гарызонту. Нельга было здымаць аэрапорты, вакзалы, штаб КБВА, радыёвышку, дзе знаходзіліся «глушылькі», і інш. За ўсім гэтым сачыў ваенны цэнзар, які візаваў гэтую прадукцыю тэлевізійнікаў. Напрыклад, ён адмовіўся прымаць дакументальны фільм «Зірні на свой дом» з-за таго, што апэратар выкарыстаў падчас здымкаў Палесся з верталёта шырокавугольны аб'ектыў, так званае «рыбіна вока», а ваеннаму цэнзару падалося, што гэтыя здымкі вяліся з космасу [7, с. 192].

У 1964 годзе Мінская студыя тэлебачання стала называцца студыяй Беларускага тэлебачання. Да таго часу яна ўжо прапаноўвала тэлегледачам дзве праграмы, якія пачыналіся ў 11.30. Першая прыкладна на 80 % складалася з беларускіх матэрыялаў. Другая праграма знаёміла гледачоў з перадачамі з Масквы, а таксама рэгіянальных і рэспубліканскіх студый. Калі ў 1950-я гады на экране пераважалі тэлеспектаклі, кінафільмы, спартыўныя рэпартажы, то ў 1960-я павялічылася колькасць інфармацыйна-публіцыстычных і культурна-асветных перадач. Існаваў грамадскі савет тэлегледачоў, які рэгулярна збіраўся ў памяшканні студыі.

21 лістапада 1970 года газета «Правда» надрукавала перадавы артыкул, у якім становішча на тэлебачанні характарызавалася як нездавальняючае, вызначаліся задачы павышэння ідэйнага ўзроўню праграм. Гэты артыкул перадаваў сутнасць закрытай пастановы Палітбюро ЦК КПСС аб тэлебачанні, адпаведна з якой на тэлецэнтрах была ўзмоцнена роля палітычнай цэнзуры, уведзена дадатковая цэнзура па ваенных і касмічных пытаннях. З цэнзарскіх навацый тых часоў варта адзначыць выкарыстанне тэхнічных магчымасцей кантролю над тэлебачаннем. На мяжы 1960–1970-х гадоў пачынае панавать відэазапіс і прамы рэпартаж скарачаецца да мінімуму. Перадачы выходзяць на экран пасля пільнага мантажу, падчас якога ўсё, што падавалася цэнзарам небяспечным, выдаляецца. Некаторыя перадачы ўвогуле знікаюць. Структура інфармацыйных праграм будзецца па маскоўскім шаблоне і складаецца з пэўных блокаў: партыйная хроніка (выступленні членаў Палітбюро ЦК КПСС і беларускіх партыйных кіраўнікоў, іх візіты, узнагароджанні), дасягненні народнай гаспадаркі, міжнародныя навіны з іх традыцыйным падборам (поспехі краін сацыялістычнага лагера, барацьба працоўных Захаду за свае правы і інш.), спартыўная інфармацыя і прагноз надвор'я.

У час умацнення ідэалагічных патрабаванняў да тэлебачання Галоўліт БССР пераважнаму выконваў усю чарнавую працу. Сведчаннем гэтага можа служыць тлумачэнне цэнзара аб прычынах скасавання тэлеперадачы «Выступленне агітбрыгады Гродзенскага палаца тэкстыльшчыкаў»: «...у змрочных танах намалывана нава-

кольнае асяроддзе: людзі жывуць у атручаным паветры, у невыносным шуме; у рэках і азёрах усё атручана, людзі самі ўсё знішчаюць, забіваюць адзін аднаго, і выратаванне ад гэтага можна знайсці толькі на іншых планетах» [8, арк. 7]. А вось такія далікатныя пытанні, як вызначэнне персон, непажаданых для паказу ў эфіры (у розныя часы ў гэтым спісе знаходзіліся В. Быкаў, А. Адамовіч, Я. Брыль), адносіліся да кампетэнцыі вышэйшага партыйнага кіраўніцтва [9, с. 142].

У рэчышчы выканання закрытай пастановы Палітбюро 1 студзеня 1971 года Беларускае тэлебачанне распачало падоўжанае вяшчанне для жыхароў Гродзенскай і Брэсцкай абласцей пад рубрыкай «Для тых, хто не спіць». Пасля заканчэння вячэрніх перадач па першай праграме на працягу 1–1,5 гадзіны перадаваліся фільмы, канцэрты, грамадска-палітычныя перадачы, выпускі навін. Асноўнай іх мэтай было адцягнуць насельніцтва памежных абласцей рэспублікі ад прагляду начных тэлевізійных перадач, якія трансліравалі замежныя тэлецэнтры, перш за ўсё польскія. Адначасова ставілася задача даць магчымасць тэлегледачам ПНР пазнаёміцца з поспехамі савецкага грамадства ў эканоміцы, культуры і мастацтве [10, арк. 12].

На працягу 1971 года на пасяджэннях калегіі Дзяржтэлерадыё БССР рэгулярна крытыкавалася дзейнасць рэдакцыі «Тэлефільм». У студзені 1972 года гэтая крытыка была акумулявана ў пастанове калегіі «Аб рабоце Галоўнай рэдакцыі па вытворчасці тэлевізійных фільмаў «Тэлефільм»». Дакумент быў накіраваны на ўзмацненне цэнзуравання і патрабаваў, каб прэвентыўны цэнзурны кантроль працэсу вытворчасці тэлевізійных фільмаў ажыццяўлялі наступныя інстанцыі:

1. Сцэнарна-рэдакцыйная калегія Дзяржкамтэта БССР. Створана ў адпаведнасці з пастановай Савета Міністаў БССР ад 28 верасня 1976 года з мэтай ідэйна-мастацкага кіравання працэсам стварэння сцэнарыяў тэлефільмаў усіх жанраў і відаў, тэлеспектакляў і іншых твораў для тэлебачання на відэа і кінастужцы.

2. Галоўнае ўпраўленне мясцовага вяшчання Дзяржкамтэта СССР. Структурнае падраздзяленне Дзяржкамтэта па тэлебачанні і радыёвяшчанні СССР, якое кантралявала якасць тэле- і радыёпрадукцыі

саюзных рэспублік, у тым ліку тэлевізійных фільмаў. Прысвойвала фільмам катэгорыі (I, II, III) і рэкамендавала іх да дэманстрацыі на саюзным ці рэспубліканскім экране. Дарэчы, большасць прадукцыі беларускага «Тэлефільма» рэкамендавалася для мясцовага паказу.

3. Мастацкі савет Дзяржкамтэта БССР. Прымаў да пастаноўкі рэжысёрскія сцэнарыі тэлефільмаў, тэлеспектакляў, буйных перадач. Узначальваў яго намеснік старшыні Дзяржкамтэта па тэлебачанні і радыёвяшчанні.

4. Старшыня Дзяржкамтэта БССР [11, арк. 80].

Калі да гэтага дадаць яшчэ цэнзара Галоўліта, ваеннага цэнзара, ведамасную цэнзуру, а таксама партыйных ідэолагаў, якія, як звычайна, выносілі канчатковы прысуд у найбольш складаных выпадках, дык робіцца зразумелым, што шанец бесперашкоднага праходжання тэлефільма праз усе пералічаныя кругі пекла набліжаўся да нуля.

Загадам старшыні Дзяржтэлерадыё БССР С. Пуцылева 10 жніўня 1972 года была спынена падрыхтоўка да здымак тэлефільма «Па закону» («Пісаравы імяніны») паводле ранніх апавяданняў Я. Коласа. Гэты загад быў выкліканы заключэннем Галоўнага ўпраўлення мясцовага тэлебачання і радыёвяшчання СССР, з якога вынікала, што аўтар сцэнарыя І. Рудамётаў вольна абышоўся з літаратурнымі персанажамі Я. Коласа. Гэта прывяло ў сваю чаргу да таго, што былі парушаны «сацыяльныя акцэнтны і сутнасць апавяданняў» [11, арк. 80].

У час прыёмкі ў 1972 годзе тэлефільма-канцэрта «Беларусь мая – песня мая» рэжысёра У. Міхарскага прадстаўніка аддзела культуры ЦК насцярожыў план, на якім удзельнікі мінскага ансамбля «Аднагодак» беглі па полі, зарослым дзьмухаўцамі («савецкія дзеці на фоне пустазелля»). Сітуацыю выратаваў сакратар ЦК КПБ А. Кузьмін, які прапанаваў разглядаць дзьмухаўцы як кветкі [12, арк. 26].

28 жніўня 1973 года С. Пуцылеў загадаў падоўжыць тэрмін вытворчасці тэлефільма «Апаленыя камяні» на 10 дзён для ліквідацыі заўваг, зробленых пасля прагляду «дырэктывнымі органамі» (эўфемізм цэнзуры, які шырока выкарыстоўваўся на Дзяржтэлерадыё) [13, арк. 114].

У тым жа годзе цэнзар, што адказваў за Беларускае тэлебачанне, зрабіў сур'ёзную памылку. З верасня ў эфір пайшоў біяграфічны дакументальны фільм «Адзін Там» (Масфільм, 1972). Адразу ж пасля яго паказу партыйнае кіраўніцтва рэспублікі сігналізавала тэлевізійнаму начальству, што не ўсе кадры фільма «сугучны сённяшняму дню». Тлумачыўся гэты «сігнал» тым, што ў 1966 годзе вядомы савецкі фізік, акадэмік, лаўрэат Нобелеўскай прэміі І. Там падпісаў калектыўны ліст дзеячаў навукі і культуры Л. Брэжневу супраць рэабілітацыі Сталіна. За памылку цэнзуры адказваць давалося стрэлачніку – быў звольнены старшы рэдактар кінапраграм І. Сідарэнка [14, арк. 65–67].

Рэжысёр В. Карпілаў двойчы скарачаў і пераздымаў шэраг эпізодаў у мастацкім тэлефільме «Тартак» па заўвагах, зробленых у 1974 годзе Галоўным упраўленнем мясцовага тэлебачання і радыёвяшчання СССР, а таксама дырэктывымі органамі. Рэжысёру В. Акімушкіну тыя ж інстанцыі прапанавалі праводзіць дадатковыя здымкі эпізодаў тэлефільма «Жывіце, хлопцы, даўжэй» [15, арк. 5, 38, 87].

У 1977 годзе Галоўнае ўпраўленне мясцовага тэлебачання і радыёвяшчання СССР забракавала літаратурны сцэнарый дакументальнага тэлефільма Г. Коласа «Мінск – пра час і пра сябе». Праз год рэжысёр тэлефільма «І стане зерне хлебам» В. Яфрэмаў уносіў ужо ў гатовы фільм змяненні па заўвагах, зробленых Галоўным упраўленнем, а таксама дырэктывымі органамі [16, арк. 168]. Тады ж рэжысёр В. Басаў быў вымушаны перарабляць фінал у рэжысёрскім сцэнарыі тэлефільма «Дзядзька Коля» з мэтай «...паляпшэння ідэйнай канцэпцыі будучага фільма» [17, арк. 22].

У барацьбе за глядачоў

Вынікі сацыялагічных апытанняў, якія праводзіў навукова-метадычны аддзел Белдзяржтэлерадыё ў 1970-я – першай палове 1980-х гадоў, даюць магчымасць скласці агульнае ўражанне пра стаўленне насельніцтва да прадукцыі Беларускага тэлебачання. Так, у 1972 годзе на пытанне «Ці з'яўляюцца для Вас матэрыялы перадачы “Панарама навін” навіной?», 59 % апытаных жыхароў рэспублікі адказалі адмоўна, 36 % свярджальна, 5 % не

змаглі адказаць [18, арк. 18]. Паводле вынікаў сацыялагічнага даследавання, якое праводзілася ў 1980 годзе, самыя высокія рэйтынгі на тэлебачанні былі ў эстрадна-забаўляльных перадач «Сустрэнемся пасля адзінаццаці», «Па вашых просьбах», «Выклікаем на “біс”», «Канцэртная тэлеафіша», «Дыскатэка». А самыя нізкія – у грамадска-публіцыстычных «Ісціны», «Спытай сябе, таварыш», «Прамень», «Ракурс», «Пісьменнік і пяцігодка». Выступаючы на пасяджэнні калегіі Дзяржтэлерадыё БССР у лістападзе 1985 года, загадчык аддзела сацыялагічных даследаванняў скардзіўся: «Карціна адносна насельніцтва да нашых праграм трывожная. Дастаткова сказаць, што ёсць нават перадачы, якія наогул ніхто не слухае і не глядзіць. А калі і глядзіць, дык мінімальна, так бы мовіць, “знікаючая” аўдыторыя. І гэта, таварышы, праграмы самыя для нас адказныя – грамадска-палітычныя» [19, арк. 19].

У другой палове 1980-х гадоў змест тэлебачання стаў арыентаваны на публічнасць, на вострую крытыку недахопаў, на «сучасніка, які ажыццяўляе перабудову ў краіне». Колькасць цыклаў і рубрык у 1989 годзе была скарачана амаль у два разы. Прапагандысцкія, лекцыйнага характару перадачы замянілі «прамыя выходы», «жывыя эфіры», «адкрытыя мікрафоны», «тэлемасты», якія пашыралі аўдыторыю глядачоў. Больш стала дыскусійных перадач, перадач палемічнага характару, у якіх назіраўся смелы зварот да сацыяльна-эканамічных праблем. Сярод іх у беларускім тэлеэфіры можна адзначыць «Крок», «Наш каментарый», «Час пісьма».

Больш лагоднай стала і цэнзура. З пачаткам перабудовы кіраўнікі шэрагу рэдакцый атрымалі права даваць матэрыялы ў эфір пад уласную адказнасць. З'явіліся выпадкі адкрытага ігнаравання журналістамі цэнзурных забарон. Адно з такіх адмовілася выконваць галоўны рэдактар літаратурна-драматычнага вяшчання В. Іпатава і дала ў эфір вершы Л. Геніюш. Прычым ніякіх спагнанняў ці выхаваўчых захадаў у дачыненні да журналісткі не было.

У чэрвені 1987 года Галоўліт СССР выдаў загад, які дазваляў СМІ даваць інфармацыю пра баявыя дзеянні ў Афганістане. Калі адразу пасля аварыі на ЧАЭС у 1986 годзе цэнзура наклала табу на абмеркаванне гэтай тэмы ў СМІ, то ў 1989 годзе для

тэлерадыёжурналістаў, якія выступалі па тэматыцы радыяцыйнай бяспекі, Галоўліт БССР ужо праводзіў нараду-семінары [20, арк. 13].

Начальнік Галоўліта БССР у 1988 годзе скардзілася ў ЦК КПБ на супрацоўнікаў рэдакцый Дзяржтэлерадыё, якія, фармальна пагаджаючыся з заўвагамі цэнзуры, насамрэч іх ігнаравалі, хітравалі, здавалі матэрыялы напрыканцы працоўнага дня, калі выправіць што-небудзь было ўжо цяжка. Так было з тэлеперадачай «Ліра», якая змяшчала размову вядучага з пісьменнікам і публіцыстам А. Адамовічам. Усе патрабаванні цэнзуры прыбраць з размовы развагі пра «радыяцыйны СНІД», «вялікую хлусню пра Чарнобыль» і да т.п. былі ігнараваны кіраўніцтвам Дзяржтэлерадыё, і перадача пайшла ў эфір 18 мая [21, арк. 15].

А вось як прымалі дакументальны тэлефільм рэжысёра У. Арлова «Пытанні на адказы», прысвечаны разгону мітыngu на Дзяды 30 кастрычніка 1988 года ў Мінску. Гэта падзея была замаскіравана ў сцэнарыі праблемай прававой дапамогі насельніцтву (людзям, якія пацярпелі падчас разгону). Праз месяц сцэнарый быў прыняты сцэнарна-рэдакцыйнай калегіяй з заўвагай больш уважана падысці да тых падзей. У сакавіку 1989 года мастацкі савет і кіраўніцтва Дзяржтэлерадыё на чале з Г. Бураўкіным падтрымалі гатовую карціну. У красавіку яе прыняў упаўнаважаны Галоўліта БССР на тэлебачанні Дзямідаў з рэзалюцыяй: «Пад адказнасць рэдакцыі і Дзяржтэлерадыё БССР». У тым жа месяцы Дзяржтэлерадыё БССР рэкамендавала фільм да паказу на Цэнтральным тэлебачанні, што і адбылося 25 красавіка. Адрэз прапаганды і агітацыі ЦК КПБ толькі назіраў за гэтым працэсам, выказаўшы ўласнае незадавальненне тым, што аўтары фільма далі слова толькі аднаму боку падзей – мітыngoўцам [22, арк. 87].

Як і ў гады хрушчоўскай «адлігі», журналісты пачалі ставіць перад кіраўніцтвам непрыемныя пытанні адносна дзейнасці цэнзурнага ведамства. У жніўні 1985 года кіраўніцтва гродзенскага абласнога тэлерадыёкамітэта скардзілася старшыні Дзяржтэлерадыё БССР Г. Бураўкіну на тое, што «...мікрафонныя папкі ўпаўнаважаны Галоўліта чытае чамусьці да 12 гадзін. А перадача ідзе ў эфір пасля 17 гадзін. Пры та-

кой пастаноўцы справы “навіны” губляюць сваю апэратыўнасць» [22, арк. 94].

У сярэдзіне 1990-х гадоў прэзідэнт СССР М. Гарбачоў падпісаў указ «Аб дэмакратызацыі і развіцці тэлебачання і радыёвяшчання ў СССР», які забараніў палітычную цэнзуру ў электронных СМІ. У снежні 1990 года страцілі моц дакументы, якія рэгулявалі ў БССР прэвентыўнае цэнзураванне тэле- і радыёпрадукцыі: загад па Дзяржкамтэту ад 25 кастрычніка 1960 года № 225 «Аб парадку выпуску ў эфір тэлевізійных паставак і святочных канцэртных праграм», загад па Дзяржкамтэту ад 5 сакавіка 1962 года № 79 «Парадак і тэрміны выканання работ па падрыхтоўцы перадач на Мінскай тэлестудыі», загад па Дзяржкамтэту ад 5 ліпеня 1965 года № 231 «Аб парадку здачы перадач» і інш. [24, арк. 27].

Такім чынам, на працягу 1950–1980-х гадоў адбыліся станаўленне, умацаванне і дэмантаж шмат’яруснага цэнзурнага механізма на беларускім тэлебачанні, якое партыйнае кіраўніцтва разглядала ў якасці магутнага сродку прапаганды і маніпуляцыі масавай свядомасцю. ▀

ЛІТАРАТУРА

1. Курков, И.Н. Белтелерадиокомпания. Мир живого эфира / И.Н. Курков. – Минск: Медиафакт, 2007. – 304 с.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). – Фонд 4п. – Воп. 47. – Спр. 470.
3. НАРБ. – Фонд 4п. – Воп. 47. – Спр. 529.
4. Тарас, В. На высьпе ўспамінаў: мэмуары / В. Тарас. – Мінск: Беларускі кнігазбор, 2004. – 334 с.
5. НАРБ. – Фонд 4п. – Воп. 47. – Спр. 602.
6. НАРБ. – Фонд 4п. – Воп. 62. – Спр. 562.
7. Мельников, Э.Р. Иного пути нет: сборник статей / Э.Р. Мельников. – Минск, 2012. – 200 с.
8. НАРБ. – Фонд 1195. – Воп. 1. – Спр. 123.
9. Брыль, Я. Вячэрняя: Лірычныя запісы і мініяцюры / Я. Брыль. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1994. – 350 с.
10. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 51.
11. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 25.
12. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 107.
13. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 50.
14. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 52.
15. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 78.
16. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 197.
17. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 199.
18. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 28.
19. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 389.
20. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 492.
21. НАРБ. – Фонд 4п. – Воп. 156. – Спр. 615.
22. НАРБ. – Фонд 4п. – Воп. 156. – Спр. 643.
23. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 388.
24. НАРБ. – Фонд 871. – Воп. 4. – Спр. 515.